

RECERCA JOVE

VIDA QUOTIDIANA I FESTES TRADICIONALS A LA SÈNIA (1940-1960)

Àlex Daudén i Zamora

*Treball de Recerca
2n de batxillerat, IES la Sènia*

Jesús Zamora Córdoba, en braços del rei, al Club Modern (1955).

Un 14 d'abril de l'any 1938 cap a les cinc de la tarda, l'Exèrcit Nacional dirigit pel general Franco va entrar a la Sènia. El seu primer objectiu era el Centre Obrer, que va quedar devastat. Darrere quedaven els temps d'una república abolida per la força de les armes i una guerra civil que arribà a enfrontar germans amb fets i vivències que marcaren la mentalitat de la nostra gent fins als temps actuals.

Un cop finalitzada la Guerra Civil començà l'exili, el silenci, la por a parlar, la implantació de noves maneres de viure i la repressió. El dol omplia els carrers per aquells que es trobaven a la presó, pels desapareguts o pels afusellats i la fam era el pitjor enemic. Tot i això, hi havia gent enorgullida per la victòria franquista i per la implantació del règim feixista.

Algunes tradicions i celebracions, com el carnestoltes, foren reprimides i d'altres, sepultades. Només quedava l'esperança que els anys de llibertat tornessin a brollar; però la postguerra era difícil i el temps de dictadura, llarg. Amb tot, moltes manifestacions populars es van mantenir i van ajudar a fer més portador el dia a dia a persones que treballaven molt i rebien a canvi poques gratificacions especials. El meu objectiu en aquest article ha estat recollir de quina manera vivien les festes i el lleure les persones que mantenen la memòria de l'època del primer franquisme. Què mantenen de la tradició i què van anar introduint a poc a poc. Quina era la influència d'institucions com l'Església o l'Estat i quins els elements basats en la vertadera tradició popular. Per a això he utilitzat el mètode de l'entrevista, el testimoni de persones grans del poble, ja sia conegudes o buscades especialment per la seua memòria.

DE SANT ANTONI A NADAL: EL CICLE FESTIU A LA SÈNIA (1940-1960)

Nadal i reis

El Nadal de la postguerra no tenia res a veure amb la manera en què el vivim actualment. Per aquelles dates s'intentaven fer els millors guisats, ja

La família Córdoba Atencia i amics el Dilluns de Pasqua de l'any 1952 a Sant Pere.

Un dels últims anys que els més joves del carrer Major cantaren els goigs (1956).

El bou del carrer major, els toreros, les "manoles" i l'expectació (1940)

El carrer Major en un dels seus millors moments (1940)

que durant l'any, si no era a festes, poques coses especials hi havia a taula. No obstant això, l'economia de la major part de les famílies del poble no era compatible amb gaires celebracions.

La il·lusió dels xiquets de la guerra era viva en aquesta època de l'any. Tot i això, dintre seu reservaven aquella por tan recent del soroll dels trets viscuts en una infància no desitjable per ningú. A causa de la inestabilitat deixada pel conflicte, després de la Guerra no es féu cap celebració. Els testimonis coincideixen a dir que tot era massa recent i l'ambient trist es reflecteix en el to de veu d'aquells que ara ho contenen.

Posteriorment, els Reis van reprendre el viatge des d'Orient per arribar al nostre poble. Els seus vestits no eren luxosos i lluents; però un cobrellit bonic, una perruca ben col·locada i unes pintures minses podien substituir-los i, a més a més, tornar als infants el reflex de joia i il·lusió als ulls. La secció femenina de la Falange¹ s'encarregava de cosir i endreçar els vestits. La gent que es disfressava era, en molts casos, gent destacada del poble. L'anhel de posar al balcó o a la finestra un cabàs amb quatre garrofes, dos patates, un grapat de pinso o un pessic de palla que havien demanat a un veí pagès per alimentar els cavalls de les Majestats introduïa els més petits de la casa dintre de la màgia del Nadal.

Durant els primers anys de postguerra la celebració es feia al Club Modern, ja que era l'únic lloc del poble que disposava d'un escenari. Els xiquets hi anaven a recollir els regals de mans dels Reis. Més endavant, es van començar a traure carrosses als carrers amb un burro i un tabal presidint la desfílada, i el Nadal es festejava amb ball al Club. També s'escenificava a la parròquia la tradicional ofrena de mirra, or i encens al Nen Jesús. Així la festa va passar a ser més lluïda, sense gaire pompa, però, i els vestits començaren a tenir una mica de brillantor.

Per una altra banda, el contingut de la caixa del present no era cap mena de luxe. Els xiquets s'hi trobaven una caixa de colors, una llibreta, un llapis o una pilota. Fins i tot, en gent que vivia als masos, contemplem fets tan curiosos com descobrir unes figues de paella que havia cuinat la mare, borraines o

El Nadal de la postguerra no tenia res a veure amb la manera en què el vivim actualment. Per aquelles dates s'intentaven fer els millors guisats, ja que durant l'any, si no era a festes, poques coses especials hi havia a taula.

1 La Falange tenia la seu al Centre Obrer després d'haver-lo expropiat.

Benedicció dels cotxes

dos tauletes de xocolata com a regal. És aquí on observem la importància del menjar per a la gent que no tenia gaires recursos econòmics.

Malgrat tot, hi ha persones que, en ser preguntades, opinen que aquestes celebracions no són altra cosa que una fal·làcia fruit de l'objectiu de l'església catòlica de controlar les nostres vides. Hi havia cases on el Nadal, de portes endins, es vivia amb molta moderació pel caràcter cristià de la festa.

“Per Sant Antoni, un pas de dimoni”

El caràcter rural de la població de la Sénia va fer que la figura de Sant Antoni estigués present en les seues celebracions. La recuperació de la celebració data de l'any 1953. El dia 17 de gener hi havia missa, processó i es beneïen els animals. Els rossegadors, per la seua part, guardaven els matxos més eixerits per dur-los a la benedicció. Mentre el capellà feia els seus oficis, es repartien els tradicionals melindros de la festa. Els pagesos creïen que a partir d'aquest dia començava a córrer la saba pels troncs dels arbres. Observacions com aquestes recorden les antigues motivacions paganes de les festes, que l'Església va adaptar des dels primers temps de la cristianització. Es veu força bé en aquesta festa i en la de sant Joan, en les quals el foc té un paper important.

Testimonis dels nostres avantpassats parlen del “porquet” de Sant Antoni. Segons ells hi havia el costum de comprar un porquet de set setmanes -edat mínima exigida per a la venda— al voltant dels mesos de gener o febrer. En la compra hi col·laboraven la majoria dels pagesos. Al porquet li penjaven una esquilla al coll i es criava solt pel poble. Així, cada veí tenia l'obligació, si l'animalet passava per davant de casa seua, de donar-li menjar i aixopluc. Quan arribava el dia 17 de gener, després de la missa i la benedicció, el sacrificaven i repartien la carn entre les persones més desfavorides².

En l'àmbit popular sempre hi havia una part de festa que se sortia de les normes marcades per l'Església, i que era la que més feia riure a la gent. Alguns dels informants recorden uns versets que donen una versió transgressora del sant: *“San Antón tiene un cojón que le pesa un cuarterón y además es buen mozo y buen cabrón”*.

Carnestoltes

Abans del 1936 aquesta festa se celebrava al Trinet, un local pertanyent a la família Saragossa situat als Quatre Cantons. Al Centre Obrer també es feia una gran festa que commemorava l'Enterrament de la Sardina. Després de la Guerra, el carnestoltes va quedar paralitzat a causa de la repressió del Règim sobre tradicions i festes transgressores. Ni a ell ni a l'Església els agradava massa que per uns dies s'alterés l'ordre establert. A més, als anys durs del primer franquisme es considerava perillós per part de les autoritats que una part important de la població amagués la seua identitat. Recordem que era temps de maquis i guerrillers, que fàcilment n'haurien pogut provocar alguna de grossa.

Tot i això, hi ha fonts que asseguren que el carnestoltes va continuar celebrant-se. La festa era de nivell casolà, és a dir, no oficial i, encara que no tingués res a veure amb les anteriors, hi havia un grup de gent que amb disfresses discretes i sense tapar-se la cara intentaven recuperar-lo. Es feia amb temor, ja que si els enxampaven les conseqüències eren dures.

Pasqua

El cercle d'influència de l'Església era important en aquells temps, però tampoc exagerat al nostre poble. Això devia estar relacionat amb el fet que la Sénia, tradicionalment, ha estat un poble amb tendències més esquerranes que no pas de dreta. No obstant això, l'assistència a les misses i celebracions era considerable encara que fos per imposició. Les represàlies i la por a un Règim on l'estat i l'església eren gairebé homònims feia abaixar el cap a aquelles persones que no en compartien les creences. A banda d'això, cal

2 *lo Senienc*, 1993. Rodrigo Sabaté i Abella. Núm. 143, p. 4-7.

Gregorio Daudén i Maria Zamora (al centre) al carro de la colla. Any 1959.

afegir-hi les circumstàncies dels moments. Els pares tancats a la presó i les amenaces formaven part de les coaccions i el joc brut que l'església feia servir per guanyar més adeptes forçats. Trobem joves en aquesta situació que, amb d'altres de convicció dretana, eren cridats per la Falange per anar a missa cada diumenge amb tambors, fletxes, boina roja i una bandera. S'anomenaven Pelais i Feltxes. Eren pocs aquells que, cenyint-se als seus principis, es van estalviar assistir a missa. Fins i tot després de sortir d'escola, eren obligats a fer la instrucció davant de l'actual Restaurant Gran Sol.

Altrament, també cal considerar que l'educació dels més menuts era primordial per inculcar la religió catòlica. Des de les aules s'ensenyava el catecisme i s'obligava l'alumnat a assistir a la missa dels diumenges. Hi ha testimonis que expliquen els càstigs que van rebre per no acudir-hi. El preu a pagar era escriure cinc-centes vegades "Por no ir a missa".

També trobem persones que assistien als oficis de l'església per fer el paper davant el capellà. Eren els qui volien ser ben vistos i guanyar-se'n la confiança. Cal considerar que el capellà era un personatge amb molta força política i social. D'altres, però, eren veritables creients i acceptaven l'església i tot el que representava.

En aquest context d'imposició i creences arribava la Pasqua, que començava després de set setmanes de Quaresma. La gent més creient, durant els divendres d'aquestes set setmanes, no menjava carn. Tot i això, el més habitual era no menjar-ne el Dijous Sant i el Divendres Sant. Aquests dies, a la majoria de taules senienques hi regnava l'abadejo.

Del Dijous Sant al Diumenge de Pasqua, el ball, el trànsit rodat (carros i autos), el cinema i la música a la ràdio estaven prohibits. Fins i tot per anar a treballar calia fer-ho a peu i si enxampaven algú amb el carro el multaven. A més a més, una altra curiositat és que no es tocaven les campanes com a símbol de dol. Aleshores els xiquets del poble anaven pels carrers tocant

El caràcter rural de la població de la Sénia va fer que la figura de Sant Antoni estigués present en les seues celebracions. La recuperació de la celebració data de l'any 1953.

Un grup d'amics al Ball del Vermut. Començant per l'esquerra: Benjamín Prades, Mª Carme Verge, Maria Zamora i Gregorio Daudén

Curses de burros l'any 1948

unes carraques que marcaven les hores: "Un toc, dos tocs...". Hi ha fonts La majoria de testimonis són de l'opinió que en aquells temps es vivia un ambient d'unitat i germanor entre el veïns que era d'envejar. Cooperaven en les festes, s'ajudaven si tenien problemes i treballaven junts en temps de collita. A més a més, les tertúlies a la fresca durant l'estiu, compartir unes bones infusions o entaular un joc de cartes o parxis no faltaven en cap moment. Tot plegat cobria una necessitat social que quedà enterrada amb la televisió. Per això les celebracions com aquesta eren tot un èxit.

La il·lusió dels més menuts del carrer per encendre la foguerada començava unes setmanes abans. Anaven amb una aixada i una corda a estirar argelagues als afores del poble. Després les arrossegaven fins a algun corral i al seu darrere deixaven una bona polseguera, ja que els carrers eren de terra. Això també facilitava el lloc on plantar les foguerades. També recollien aquells mobles que no eren funcionals i que gairebé no s'aguantaven drets. Aquest detall reflecteix el fet que només llançaven allò que no es podia aprofitar.

Després del foc i la xocolata als respectius carrers hi havia ball al *Quiosco del Parque*, nom popular de l'actual Pista o Parc Municipal. Allí es reunia tota la gent del poble. L'ambient era molt acollidor, ja que un sol lloc aplegava totes les persones. Per una altra banda, trobem fonts que afirmen que durant els primers anys de postguerra el ball es feia a la Plaça Major. L'orquestra local *Río Verde*, la *Manci* de Vinaròs o la d'Ulldecona eren les encarregades de posar so a la festa.

Tot i això, les limitacions per als joves que intentaven festejar alguna xica eren difícils d'esquivar, ja que es ballava sota la vigilància dels pares o dels sogres que no treien l'ull de sobre als seus fills. Les xafardereries entretenien la gent gran i feien sortir molta gent escatillada.

Altres fonts contenen que un cop s'apagaven les foguerades, els joves, cap a la matinada, pujaven a Pallerols.

La festa de Sant Cristòfol al carrer Major

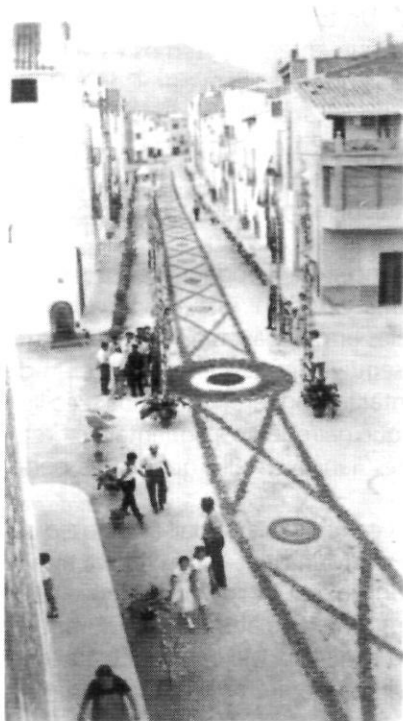
L'ajuntament es trobava, al carrer Cardenal Cisneros. També la casa de l'enterrador, el forn de pa, la casa de la matalassera, la casa de l'escolà - encarregat de tocar les campanes i ajudar el capellà-, el Trinquet dels Quatre Cantons, la sabateria i tot el comerç del poble es concentrava al carrer Major i els seus voltants d'abans de la Guerra Civil. Com la majoria de pobles tradicionals, en un carrer s'aplegaven tots els establiments i necessitats del poble. A més a més, els cants de les Albades pròpies d'aquest carrer i el ritual de dedicar unes cançons davant de la casa d'alguna jove formaven un conjunt de comportaments socials que dotaven el carrer d'un encant peculiar i únic.

Possiblement, aquests precedents van fer que la festa popular de Sant Cristòfol despregués una eufòria que feia engelosir els altres veïns del poble. Aquest carrer tan singular el 10 de juliol celebrava la festa del seu sant. Encara que tingués un rerefons religiós la finalitat primera era passar-s'ho bé i xalar. És per això que la gent que s'abstenia tot el possible de les celebracions religioses hi participava amb més comoditat.

La vespra a la nit es feia ball. El carrer estava engalanat i de costat a costat hi havia unes cordes de les quals penjaven dos bombetes. A sota de cadascuna es feia una roda de ball. Començaven pel capdamunt del carrer fins arribar a davant l'església, on hi havia l'última corda i s'harmonitzava el ball. La Banda era l'encarregada de posar-hi so.

Davant de casa Realisa, al capdamunt del carrer, es col·locava l'altar i es cantaven els goigs a Sant Cristòfol. Els més menuts del carrer anaven unes nits a assajar a casa la tia Maria Barrumba on les dones del carrer, com la tia Tereseta, els n'ensenyaven. Aquesta era la forma de transmetre'ls oralment.

Després d'aquest aperitiu, el dia 10 venia la gran "xarlotada". El carrer ja estava ben vestit amb flors i decoracions treballades. A tot això, s'havia

Carrer de Saragossa, Plaça de Catalunya i carrer del Parc l'any 1956

Ermita de Pallerols l'any 1957.

d'afegir els carros camuflats com si fossin carrosses que presidien la tarda de bous. La festa estava acompanyada per l'esperit musical dels veïns. *Lo tio Enrique i Catarret* tocaven la trompeta, *lo tio Marçà* la guitarra i amb algun altre bombo ambientaven la jornada.

L'original bou feia esclafir el riure. Consistia en unes banyes i un cap, alguns diuen de fusta i altres de cartró, que aguantaven dos persones amagades sota una sarja de color negre on pintaven unes taques blanques. Diuen que feia tota la impressió i obligava a córrer a grans i petits. Tot això es feia davant l'església. Presidien les xiques joves del carrer vestides de "*manoles*" que s'asseien a les carrosses que tancaven la plaça. Aquest vestit és semblant al de sevillanes, amb les respectives faldetes, el mocador i la típica pinta. Algunes estaven acompanyades d'un xic disfressat de torero. Mentre alguns atrevits torejaven el bou i rebien algun cop que feia esclatar de riure als assistents, les "*manoles*" demanaven l'entrada del cavall que lluia uns cascavells preciosos. Més tard, *lo tio Sastre* era l'encarregat de posar-li les banderilles. Era tot un ritual al qual es donava gran solemnitat, i que feia riure més com més serietat hi posaven els protagonistes.

Aquesta festa, a banda de la gent del carrer, aplegava les altres persones interessades que no volien passar per alt aquest esdeveniment. Les rialles i la gresca eren l'essència que la va fer viure durant els primers anys de la dècada dels quaranta.

Encara que no hi havia premis, es feien corregudes de cresols enganxats a la bragueta, corregudes de sacs i les tradicionals trencades d'olles. Els gegants i els nans tampoc no hi podien faltar. Aquests i el cap del bou, els va elaborar l'escultor Itarte, més conegut com *lo Santero*. Tot plegat era un treball molt laboriós que es feia gràcies a la cooperació i participació del veïnat. L'Ajuntament, pel que tots diuen, no hi tenia res a veure.

Malgrat tot, la festa arriba a la seua fi. Les raons econòmiques, la desaparició de la gent que va començar i un grapat de circumstàncies més van posar punt i final a aquesta joiosa i reeixida celebració. Sens dubte fou una de les més estimades. Tot i això, encara es conserva la benedicció dels vehicles que es feia el mateix dia.

La festa al carrer del Carme

La figura del bou fictici la trobem, anys més tard, en la festa del carrer Carme. Possiblement, fou l'èxit del carrer Major el que li donà tant de protagonisme en les nostres celebracions. Al carrer Carme el senyor Antonio Gavalrà Ferré, més conegut com *lo tio Roig*, enginyà un bou de cartró per a les festes del seu carrer, celebrades el 16 de juliol. *Lo Roig* fou un puntal essencial per fer viure la festa de l'any seixanta endavant³. La nit anterior a

Al porquet li penjaven una esquella al coll i es criava solt pel poble. Així, cada veí tenia l'obligació, si l'animalet passava per davant de casa seua, de donar-li menjar i aixopluc.

³ *lo Senienc*, 2000. Antonio Michavila Vidal. Núm. 233, p. 20-23

Antonia Córdoba i el seu home Diego Zamora davant de l'altaret de la Mare de Déu de Pallerols al carrer Major (1960)

la festa, també es cantaven els respectius goigs i la Salve Marinera. Segons les dades que he pogut trobar, la festa del carrer del Carme es recupera l'any 1960. Per tant, la poca informació d'aquesta celebració es deu al fet que no forma part del moment que ens ocupa.

Festes Majors

Per fi arribava l'agost! Unes dates esperades amb impaciència per tots els senienys i senienques. La festa major inundava d'alegria aquelles èpoques difícils. L'agost aplegava al voltant de cinc dies molt intensos en els quals s'havia d'estar amb les piles ben carregades per no perdre's ni un moment de les inoblidables festes. La gatzara envoltava el poble. Els bous, les corregudes de burros, matxos i cavalls, les tardes de bous i els balls n'eren l'essència.

Pel que fa als bous, se'n feien pels carrers i a la Plaça. A migdia hi havia corregudes de bous pel carrer Major i els voltants. D'aquesta manera aprofitaven el corral de la Plaça –situat a la Plaça del Toril– i només calia tancar els carrers pel Portalet. A la tarda, sobre les cinc, els carros de la Plaça s'omplien de veïns disposats a passar una alegre vesprada amb l'acompanyament de la Banda. A més a més, el sentit de l'humor i les ganes de xalar del *tio Roig* no faltaven mai. Les seues disfresses i els seus balls al mig de la Plaça amenitzaven la tarda i feien riure a la gent. Per a moltes colles d'amics, aquelles tardes foren inesborrables. Els berenars als carros a meitat jornada ajudaven a agafar energies. A més a més, el bar de Bel, situat a la mateixa Plaça, era ple servint una de les millors orxates que s'han begut en aquest poble. *Lo Xarnego* era el ramader que portava els bous que alhora aprofitava per torejar.

A la Sénia, sempre hi ha hagut la tradició d'enxampar el bou per les banyes i baixar-lo a la Font Vella. Així, els homes més atrevits es repenjaven a la barana de la font i, quan s'apropava un bou o una vaca relativament menut, intentaven prendre'l per les banyes i entre tots el baixaven a la font. Un any, però, l'embranchida del bou contra la barana i el pes dels mossos que s'hi repenjaven va precipitar la barana i amb ella a tots els homes. Els cops foren durs.

A més dels bous, les corregudes de burros, matxos i cavalls donaven un toc d'originalitat al nostre poble. Se celebraven al migdia i el Passeig de la Clotada s'omplia de gent desitjosa de passar una bona estona i animar l'animal que més els agradava. La bullícia de gent s'estenia per tot el passeig i els animals s'havien d'obrir pas enmig de la multitud.

Per a cada categoria, es feia, primer, una correguda de prova i després venien les oficials. Els genets i els animals eren locals, menys alguns que venien dels pobles del voltant de la comarca. Això era una de les raons principals que promovia la rivalitat. El cavall d'Estereo, el de Santiago Vidal, el de Berlín o l'egua del Carxolé són alguns dels més destacats del poble. També trobem el cavall "*Pataquero*" que venia d'Ulldecona o, fins i tot, algun de Manresa.

Els dolçainers es col·locaven al terrat de l'oficina de correus, situat a l'actual Biblioteca, per acompanyar amb les seues notes la correguda que arrancava des de l'actual restaurant de Tolosà fins al *café del Flac*. És a dir, es realitzava al llarg de tota l'avinguda. A la línia de meta es col·locaven unes bales de palla per evitar que els animals enfurismats no xoquessin contra la paret. Les corregudes de burros eren les que més rialles feien saltar a causa de la tossuderia dels animals.

Als genets guanyadors de cada carrera se'ls obsequiava amb un trofeu conegut amb el nom de *Toia*. Consistia en una mena de bastó llarg amb una bandereta a l'extrem que el genet havia de lluir després del triomf.

Alguna tarda de futbol acabava d'omplir les tardes de festa major. Eren habituals els enfrontaments entre equips comarcals, com l'Ulldecona, i la rivalitat es feia ben patent. Com a anècdota se sol contar que el senyor Guillermo Pamplona Uson, soci i directiu del RCD Espanyol, va portar Trias

Del Dijous Sant al Diumenge de Pasqua, el ball, el trànsit rodat (carros i autos), el cinema i la música a la ràdio estaven prohibits. Fins i tot per anar a treballar calia fer-ho a peu i si enxampaven algú amb el carro el multaven.

La rondalla de Sant Miquel l'any 1956

La il·lusió dels més menuts del carrer per encendre la foguerada començava unes setmanes abans. Anaven amb una aixada i una corda a estirar argelagues als afores del poble. Després les arrossegaven fins a algun corral i al seu darrere deixaven una bona polseguera, ja que els carrers eren de terra.

i Teruel, dos jugadors de l'equip de primera divisió, per reforçar la Sénia en uns dels partits que es jugaven durant les Festes Majors.

El ball era un altre gran al·licient, majoritàriament per a la joventut. El tradicional Ball del Vermut que es feia al bar del Club Modern amenitzava els migdies de molts seniençs. L'orquestra local *Río Verde* era l'encarregada de posar-hi ritme. A la nit, el *Quiosco del Parque* s'omplia de gent desitjosa de tancar el dia amb un bon ball. A Festes Majors sempre s'intentava fer un esforç per portar orquestres de més qualitat com la Mancí, de Vinaròs, la Nueva Etapa o la Batapia.

L'últim dia de festes, les colles d'amics anaven a peu a Sant Pere a dinar i berenar. Les gresques allà dalt eren per emmarcar. Era l'últim dia i s'havia d'aprofitar! No obstant això, quan s'acabava la jornada, l'anhel quedava dintre del cor dels seniençs i senienques per dir un fins l'any que ve a la festa major.

La festa de Pallerols

I després de les Festes Majors de l'agost la primera festa que trobem és la de Pallerols. L'any 1956, amb mossèn Manuel Vinya al capdavant com a promotor, es va iniciar la festa de la Mare de Déu de Pallerols, patrona del poble per als creients, i se'n va crear la junta formada per un grup de dones. El fervor popular que aixeca la tradició i la cooperació entre els veïns l'ha fet perdurar fins als nostres dies.

El tercer diumenge de setembre es confeccionen les catifes. Les tonalitats dels colors i l'olor de serradures impregnaven els carrers del poble i li donava un punt de vitalitat, probablement poc vist des de l'inici de la guerra. La nit abans, al carrer Pallerols, es cantaven els goigs en honor a la patrona.

I a dormir prompte que el dia següent tocava treballar. I així era. A trenc d'alba, els més treballadors s'aixecaven a preparar-ho tot per prevenir qualsevol imprevist i tenir-ho enllestid d'hora. Primer, calia marcar els carrers amb guix i començar a preparar les serradures -que s'extreien de les fusteries locals com la de Bellaubí o de Prades-, que s'havien de tenyir amb els colors corresponents. A banda de les catifes, altres decoracions acabaven de vestir els carrers tot donant un punt d'autenticitat a la creació. A més a més, l'altaret a la Mare de Déu situat al carrer Major i la figura de la Patrona al seu carrer no podien faltar. La manera de fer i l'estil ha anat evolucionant al llarg dels anys.

Durant tot el matí, als respectius carrers que vestien de joia la vila es treballava amb l'ajuda del veïnat i de la gent d'altres carrers que s'apuntava a col·laborar perquè la festa fos ben lluïda. A més a més, si afegim la gent que sortia a pegar un cop d'ull, trobem tots els carrers rebotits de gent. A la tarda se celebrava la tradicional processó amb l'acompanyament dels xiquets i xiquetes que havien fet la comunió aquell any. En acabar la festa els carrers es netejaven amb pales, tot i que quedaven marcats durant uns dies.

El següent cap de setmana es pujava a l'ermita de Pallerols. L'actual camí encara no estava arreglat i la romeria muntava pel camí dels Tres Castells. Era tota una aventura. Els peregrins sortien plegats de la parròquia. Un cop allà dalt, el capellà feia la missa i tornaven a baixar.

La festa de Sant Miquel

L'últim cap de setmana de setembre o el primer d'octubre se celebra la festa de Sant Miquel. Es festejava de manera irregular fins que l'any 1956 un grup jove de veïns d'aquest mateix carrer i d'altres limítrofs van formar un grup de corda i cant. Pareix que aquest any les activitats noves van ser un fruit amb molta vida. Era important que la gent del poble emprengués iniciatives com aquesta, ja que era un símbol de voler seguir endavant tot i els mals temps que havien viscut o estaven vivint.

Aquests joves foren alumnes del *tio Rubio* i de Joaquin Verge, més conegut

La rondalla de Sant Miquel dalt del carro. Any 1956

com *lo Cistellé*. Van fer-se uns vestits que recordaven els temps dels seus iaïos per lluir-los a la rondalla. Així, van començar els assaigs i amb l'ajuda dels veïns, que també van abocar el seu suport i entusiasme, i van aconseguir que fos tot un èxit. Fins i tot van escriure un programa d'actes que regia la jornada.

Primerament, la vespra de la festa, a la nit, es van cantar els goigs a Sant Miquel. I, més cap al tard, van fer ball en què no podia faltar el debut dels joves guitarristes i cantants amb els seus vestits d'època d'estil regional. A sobre del carro engalanat, cedit pel forner José Cid, van recórrer el poble per convidar l'altra gent a la gresca. El carro estava adornat amb unes fustes guarnides amb flors i cadenes de paper. Malgrat tot, hi hagué un imprevist. Un cop enganxat el carro al burro, la corretja que l'enganxa pel ventre es va trencar i va fer caure els qui estaven damunt. Aquest eren Ismael Carbó, José Mesegué, José Martí Saragossa, Joan Saragossa Mirabet, Rosa Querol, Teresa Bel Querol, Germina Sebastià i Conxita Villarroya. Això va fer esclatar les rialles dels espectadors i, al mateix temps, va encendre els fums d'alguns dels afectats i molt especialment els d'Ismael Carbó. Després d'això es van reunir tots i decidiren continuar la festa.

Mesos més tard, la rondalla es va constituir amb el nom de Rondalla de Sant Miquel. Al grup es va unir una bona quantitat de joves. Entre ells destaquen M. del Carmen Garcia, amb una veu magnífica que ja coneixia la coral de la parròquia i M. del Carmen Serret, que va donar gràcia i estil a la rondalla cantant amb Joaquín Lázaro Bertomeu, Patxa. Cal esmentar la figura de Gentil Ferré que donava vitalitat a la rondalla gràcies al seu esperit organitzador i el seu bon humor.

Fins i tot, l'any 1961 van actuar a l'emissora de ràdio del Front de Joventuts local, dirigida per Joan Gómez i amb Manuel Querol, José Segura, Mercedes Paltor i Domingo Segura com a tècnics i locutors. Finalment, es va acabar dissolent.

FESTEIG, CINEMA I BALL

El festeig i la Volta a l'Arnelleta

En els temps de què parlo, les llibertats dels promesos estaven molt restringides i la vigilància dels pares o dels sogres era constant. A causa d'això, l'amor entre els joves del poble havia de portar-se de la forma més subtil i intel·ligent possible. Una bona estratagema per despistar el constant control podia donar fruits fabulosos i les parelles no deixaven de fer la seua per molt fèrria que fos la vigilància.

La relació havia de ser formal per poder entrar l'un a casa de l'altre. Per això, les explicacions als sogres o el fet de "demandar la mà" formalment eren moments molt incòmodes per al promès.

Les relacions entre xics i xiques i les seues fantasies no deixaven de ser picaresques. Tots ho recorden amb una rialla. Les escapades del ball, fetes de forma discreta i amb astúcia, conduïen les parelles a les fosques dels horts. Les més originals i atrevides es feien al riu. Tot i que les restriccions del Règim pretenien conservar el que consideraven la moral tradicional, un mal entès concepte d'honestedat, aquest fet evidència que les persones i el seu esperit humà brollaven, encara que fos d'amagat, per sobre de les limitacions implantades.

Hem de tenir present que el festeig també es produïa entre xics i xiques dels pobles del voltant. Una bicicleta o una moto permetien als joves el desplaçament. Malgrat tot, la benvinguda no era gens cortès. Al jovent dels altres pobles no els agradava que anessin a festejar les seues xiques i els esperaven per apedregar-los. Aquesta rebuda es coneix popularment amb el nom de "pedretes". Els de Rossell eren colossals i les rivalitats entre la Pobla i el Ballestar eren igualment dignes de comentaris. Els testimonis afirmen que aquí, a la Sénia, eren més respectuosos.

Gregorio Daudén preparat per emprendre el viatge amb moto de Sant Rafel a La Sénia per veure a la seua companya (1960)

Les relacions entre xics i xiques i les seues fantasies no deixaven de ser picaresques. Tots ho recorden amb una rialla. Les escapades del ball, fetes de forma discreta i amb astúcia, conduïen les parelles a les fosques dels horts.

Entre el sector femení de la Sénia, els xics de Sant Rafel estaven molt ben vistos. Les festes majors dels pobles eren idònies per fomentar les relacions de festeig, ja que les visites eren més freqüents i, en conseqüència, el prometatge era més habitual.

Tot i estar sota la vigilància dels pares o dels sogres, el ball era un punt on el festeig era evident. Tampoc no podem oblidar-nos dels berenars a Sant Pere on el nostre meravellós riu creava un ambient molt acollidor per als amics i molt romàntic per als enamorats.

Al nostre poble hi havia un sistema de festeig típic i tradicional. Cada dia, després de treballar, i molt especialment els diumenges, els joves es canviaven la roba, s'arreglaven i sortien a passejar amb els amics o amigues. El passeig tenia un recorregut determinat al llarg dels següents carrers: Plaça Major, carrer de Sant Antoni, carrer del Mig, Carrerons (actual Reis Catòlics), carrer Sant de Joan i un altre cop a la Plaça. Aquest itinerari es coneix amb el nom de *Volta de l'Arnelleta*.

Aquesta zona del poble estava farcida de vida, plena de joventut. Els xics esperaven impacients les xiques al cantonet del Madrileny (la cantonada esquerra que es troba pujant a la Plaça pel carrer de Sant Joan). També es posaven a la cantonada del davant, a la Font Nova o asseguts a la Font Vella. El futbol omplia bona part de les converses mentre esperaven les xiques que els agradaven. La Sénia jugava contra els equips de la comarca i això era un al·licient per defensar els colors del poble i marcar distàncies amb els veïns.

Mentre, les xiques passejaven, xerraven de les seues coses i feien badar els xics amb els somriures subtils que, sense parlar, enviaven un missatge clar als que els atreïen. Una manera d'entendre si la xica volia passejar amb un xic era posar-se a l'extrem del grup de xiques. Això facilitava l'encaixada. Les mirades i la subtilesa eren missatges encoberts, però fàcils d'entendre. L'amor era de reüll.

Tot i això, la desesperació començava quan algú no trobava la persona que desitjava, perquè feia la volta en el mateix sentit i no coincidien. En aquest cas, el consell d'un bon amic era el cop de mà necessari per indicar com calia voltar per facilitar la trobada.

Els xics també s'esperaven a la cantonada de l'actual Casa Gumer per veure passar les xiques que sortien de treballar de la fàbrica de pinzells de Pamplona. Joan Arasa Sirvela, amb el seu enginy, i animat per l'admirador d'alguna xica, solia improvisar algun vers o alguna floreta que deixava les joves amb un bon sabor de boca.

A casa sempre faltava una mica de sal, fil... per sortir una estona a passejar i veure l'estimat. Les excuses eren molt habituals per escapar-se de casa i omplir els ulls de joia. També anar a buscar aigua a la font vella era important per seduir els xics. La vergonya es feia patent quan, en alguns casos, el càntir es trencava. Aleshores, la rojor de les galtes exaltava les noies. També s'anava a buscar aigua a la font del Draper o alguna font del riu. En aquest cas, el passeig era més llarg i també les converses més esteses. L'ambient del riu propiciava el romanticisme.

Tot aquest entramat de relacions i sistemes per seduir eren en aquells temps d'una importància essencial per als joves.

Les disputes per les preferències entre el jovent eren freqüents. Normalment, els xics decidien a quina xica volien mentre que elles eren més tímides per fer-ho saber directament. Això generava algun conflicte entre les parts interessades.

Cinema

Dissabtes de nit, diumenges a les cinc i a dos quarts de vuit de la tarda eren les sessions més destacades de cinema al Club Modern. A més a més, algun dia entre setmana també es passava alguna pel·lícula. En aquells temps no hi havia gaire distraccions i anar a veure una pel·lícula era una bona opció. Les parelles de nuvis eren el públic per excel·lència.

Debla, la virgen gitana. Una pel·lícula de gran èxit.

Amb tot, hi hagué gent que no va anar a veure una pel·lícula al cinema fins que no van obrir el Risol. L'oposició ideològica entre el Centre Obrer i el Club Modern va portar els més radicals d'esquerra a no xafar mai el terreny de l'enemic. El Centre Obrer havia sigut pres per la força de les armes, igual que les llibertats del nostre país. L'orgull i els ressentiments encara eren evidents.

Les pel·lícules arribaven al poble censurades per un Règim que no entenia de llibertat d'expressió. Diversos informants coincideixen a dir que, abans de ser exhibides, el capellà s'encarregava d'acabar de censurar allò que creia inacceptable. En relació a aquest costum es conta que a Rossell el capellà posava la mà davant del canó de projecció en les escenes de besos o semblants. El problema era que no sabia quan s'acabava i hi havia cops que l'aixecava abans d'hora.

Quan començava la pel·lícula apareixia el No-Do i, segons alguns testimonis, alguns cops es va arribar a cantar el Cara al Sol. La propaganda feixista era ben present en la vida quotidiana i l'exaltació de Règim s'emmarcava en llocs de socialització com els cinemes.

Hi ha fonts que recorden una espècie de conveni o pacte entre els cinemes de Rossell i la Sénia. Es veu que la primera pel·lícula exhibida a la Sénia era la de la segona sessió de Rossell i la primera d'allí era la segona del Club. D'aquesta manera s'estalviaven diners. Una moto facilitava el transport dels rodatges.

A la taquilla es van viure algunes tensions en el moment d'aconseguir entrades i, encara més, en pel·lícules que atreïen grans masses de públic. *El último cuplé* (1957) de Ramon Torrado, *Debla, la virgen gitana* (1950) de Juan de Orduña, *Confidencia* (1947) de Jeronimo Mihura y *¿Dónde vas Alfons XII?* (1958) de Luis César Amador eren títols que omplien la cartellera d'aquells temps amb artistes d'un gran poder mediàtic, com Sara Montiel i Paquita Rico.

La taquillera del Club era Pepita Celma i el seu home, Joaquin Jaques, recollia les entrades. La seua constància, bon treball i saber estar van solucionar alguns problemes.

La pel·lícula *Debla, la virgen gitana* va arribar envoltada d'un àuge publicitari. Això comportà que l'entrada del cinema estigués farcida i amb aquest motiu, en una explosió de nervis, van començar les empentes, els cops, els insults i les paraules fora de context per tal d'aconseguir una entrada i un bon lloc. El film tingué tant d'èxit que Emilio Lleixà, un dels socis més importants del Club Modern, va pujar a l'escenari per anunciar que el diumenge es farien dos sessions. El local es va tornar a omplir i, en vista de la gran acceptació, el dilluns a la tarda el cinema tornà a obrir les portes gratuïtament per a aquells que s'havien quedat sense veure-la⁴.

Tot plegat reflecteix els comportaments de la gent del nostre poble i les activitats que realitzaven en el temps lliure. El cinema era un lloc per poder passar una bona estona amb la parella i gaudir d'una bona pel·lícula.

El ball i la música tradicional

Al Centre Obrer ja no es ballava. La música havia estat aixafada. Però el ball havia de seguir viu per animar la nostra gent. Era indispensable que després de la Guerra la música tornés a sonar. Una vida sense música era impensable.

La pregunta *quants en balles?*, que servia per demanar de ballar a una xica, s'havia de tornar a sentir en boca de la joventut i les estratagemes per esquivar la persona amb qui no es volia ballar s'havien de tornar a enginyar. El so i l'harmonia havien d'ambientar aquells temps tan difícils.

Així que, finalitzada la Guerra, es tornà a dansar. A l'hivern el ball es feia al Club Modern. La condició dels socis que el formaven, gent benestant i fins i tot rica, feia que es considerés un ball de gala on s'havien de lluir les millors robes. Tot i això, també hi anava altra gent a excepció de qui, com hem dit abans, no el trepitjaren mai, fidels a les seues conviccions. Després del

4 *lo Senienc*, 2004. Domingo Segura Roca. Núm. 280, p. 46-48.

Un ball, una història. Maria Zamora i Gregorio Daudén, dos enamorats de l'any 1960

cinema, s'apartaven les cadires i apareixia la pista de ball. Si abans s'havia vist la pel·lícula, calia sortir i tornar a pagar l'entrada. La Puríssima, Nadal i Reis eren els balls més destacats durant l'hivern. L'arribada de l'estiu feia traslladar el ball al *Quiosco del Parque*. L'aire lliure desfeia la xafogor de Sant Joan i de les Festes Majors i els magnífics arbres creaven un ambient molt acollidor. Els testimonis no deixen molt clar si el ball es feia cada diumenge o només en dies assenyalats. Els quintos també celebraven un ball abans de la seua marxa al servei militar.

No obstant això, ball no era sinònim de llibertat. Els pares i els sogres i el seu esperit de vigilància estava més encès que mai. Al Club es col·locaven als seients de dalt per tenir una bona visió del que succeïa a la pista i al Parc se les empescaven com podien per no perdre-se'n cap. Els joves, quan s'acabava el ball havien d'anar directament cap a casa i sense fer massa tard. Aleshores arribaven les recriminacions "*Per què ballaves amb aquell?*" o "*Per què l'agafaves tant?*"... Tot una sèrie d'observacions, especialment a les noies, que no deixava als joves actuar de forma lliure.

L'orquestra local Río Verde era l'encarregada d'amenitzar moltes de les festes del poble. Va nàixer el 1940 amb Simó Arasa (saxofon i clarinet), Antonio Julian (baix), Jesús Llobregat (trompeta i cantant), José Celma (trombó) i Amadeo Sabaté (bateria) com a components. L'any 1944 s'incorporaren Ramón Marcoval (saxofon), Àngel Verge Pla (saxofon tenor), Joan Cortiella (trompeta), Joaquín Vidal (contrabaix) i molts altres més al llarg dels anys fins a la seua desaparició⁵. Era un conjunt que aixecava passions entre les adolescents a causa de la popularitat dels components. El seu repertori es va fer sentir arreu de la comarca. Caracteritzats pel seu humor, la precisió interpretativa i una música agradable els van assegurar l'èxit.

Altres orquestres com la *Manci* i la *Treas*, ambdues de Vinaròs, la d'Ulldecona i alguna de Tortosa cobrien alguns dies de Festa Major. Tampoc no podem oblidar el tradicional Ball del Vermut que es feia al bar del Club Modern. A més a més, artistes com Conxita Bautista o Rosita Amores reforçaven aquestes dates.

Les sessions de *varietés* dels diumenges al Casino acabaven d'omplir la llista. El ball i la rifa de regals creaven una tarda que la majoria consideren harmoniosa i feliç. Aquest cafè atreïa una quantitat més gran de públic perquè no s'identificava amb cap ideologia i, a més a més, no s'hi feia pagar entrada.

A banda de les orquestres que amenitzaven els balls, de la Banda, de la Rondalla de Sant Miquel de la qual hem parlat anteriorment o de la coral de la parròquia, hi havia més música, més cultura. La música tradicional i el folklore senienc no es va perdre amb la dictadura.

Dolçaines i tambors eren els protagonistes d'aquella música d'arrels populars que acompanyava els balls de les processons, les corregudes de burros a la Clotada, en Festes Majors, o l'entrada del cavall a la Plaça amb un fragment de la sarsuela *Pan y Toros*.

Així, dolçainers com Antonio Prades, més conegut com *lo tio Pobla*, *lo Canquillé* i Jesús Llobregat eren els encarregats de tocar les peces tradicionals. El solfeig no el tenien dominat, fins i tot es pot dir que no en sabien, però les notes les tenien ben memoritzades. *Lo tio Pobla* dedicava les seues estones de pastor a la música o assajar. Les dolçaines i els tambors se'ls fabricaven ells mateixos i més endavant les demanaven de comparar a Barcelona o València. Tot i això, eren pocs els qui es podien permetre la compra d'instruments.

Durant les Festes Majors, cap a les vuit del matí, es feia una cercavila amb *dolçaina* i *tamborí* pels carrers del poble i es recollien les balladores de la festa. A banda d'això, també entonaven la dansa professional i la dansa festiva, en què xics i xiques havien de lluir-se amb la gràcia els seus moviments, heretats d'altres temps. Les joves deixaven petjades amb els seus moviments i els balladors les seguïen amb el repic d'unes castanyetes.

5 *lo Senienc*, 1999. Juan Gómez Esquiliche. Num. 215, p. 33.

També es ballava el ball de la jota senienca i el fandango⁶. Cal fer esment d'un grup local que s'anomenava *Clòvis* i que es dedicava a tocar pels pobles del voltant i es guanyaven un bon jornal.

PER ACABAR

M'agradaria donar les gràcies a totes aquelles persones que han fet possible aquest treball. Gràcies per deixar encesa la flama de la memòria. Perquè com diu Marc Bloc: "La falta de comprensió del present neix fatalment de la ignorància del passat. Però, segurament, no és menys inútil esforçar-se per comprendre el passat si no se sap res del present".

6 lo Senienc, 2004. Domingo Segura Roca. Núm. 274, p.39-41.